

رابطه گازی ترکیه-ایران

سیاست موفق تجارت ناموفق

هدی پناهی نژاد

گاز طبیعی سریعترین رشد مصرف را در بین انرژی‌های اولیه ترکیه به خود اختصاص داده است، به طوری که از سال ۱۹۸۷ تا سال ۲۰۰۷، مصرف گاز از ۰/۵ به ۳۵ میلیارد متر مکعب در سال رسیده است. این رشد سریع در تقاضا در رشد جمعیت مخصوصاً در گروه‌های جوانتر و همچنین شهری سازی و توسعه اقتصادی پرسرعت ترکیه ریشه دارد. در عین حال، ترکیه در سال‌های اخیر سعی در تبدیل شدن به یک قطب اصلی انرژی را داشته است که این تمایل ترکیه با نیاز اروپا برای یافتن عرضه کنندگان و راه‌های جدید دست‌یابی به نفت و گاز هم‌خوانی دارد. پیش‌بینی می‌شود که نیاز اتحادیه اروپا به گاز تا سال ۲۰۵۰ به میزان یک چهارم بیشتر از نیاز کنونی اش افزایش یابد. از آنجا که میادین گازی درون اتحادیه اروپا در حال تخلیه شدن می‌باشند، سهم واردات گاز از خارج از اتحادیه اروپا از حدود ۵۰ درصد به ۸۰ درصد در سال ۲۰۳۰ افزایش خواهد یافت و در این بین کشور ترکیه نیز یکی از گزینه‌های اروپا به عنوان محل ترانزیت انرژی از خاورمیانه می‌باشد. از این رو با توجه به نیاز ترکیه به گاز طبیعی برای مصرف داخلی و همچنین تمایل این کشور برای فراهم کردن امکان ترانزیت گاز از طریق خاک کشورش به قاره اروپا، نام ایران با دارا بودن دومین حجم ذخایر گازی جهان و مزیت همسایگی اش برای تأمین گاز مورد نیاز داخلی این کشور و اروپا مورد توجه قرار می‌گیرد. از این رو در گزارش ذیل که خلاصه گزارش "رابطه گازی ترکیه-ایران، سیاست موفق، تجارت ناموفق" است و توسط موسسه آکسفورد به چاپ رسیده است سعی در بررسی روابط گازی ایران و ترکیه جهت مشخص شدن نقاط قوت و ضعف این رابطه که برای دو کشور مزایای بسیاری را به همراه می‌آورد داریم که در ذیل می‌آید.

ترکیه و ایران

گرفته است ولی در عین حال رابطه دو کشور بحران‌هایی را نیز مانند دوره امپراطوری عثمانی و انقلاب اسلامی ایران تجربه کرده است. انقلاب اسلامی سال ۱۹۷۹ ایران، از نظر حکومت آن زمان ترکیه، یک عقب‌نشینی کامل در رابطه بین دو کشور به حساب می‌آمد. ترکیه خود را در وضعیتی یافت که مجبور بود با ایران همزیستی مسالمت‌آمیزی را برای جلب حمایتش برای جنگ علیه گروهک تروریستی پ-ک-ک دریافت کند. پس از آن سیاست ایران نسبت به ترکیه در طی جنگ ایران-عراق نیز شدیداً تحت تأثیر این واقعیت قرار داشت که ایران نمی‌خواست ترکیه کاری انجام دهد که به نفع عراق باشد (مخصوصاً از جهت تأمین کالا برای عراق که به هر صورت به ضرر ایران تمام می‌شد). همچنین ایران علاقه داشت

ایران با دارا بودن ۲۸ تریلیون مترمکعب ذخایر گازی، دومین حجم ذخایرگازی جهان پس از روسیه را به خود اختصاص داده است. از زمان انقلاب اسلامی در سال ۱۹۷۹، تولید گاز عمدتاً برای پوشش تقاضای داخلی ایران مورد استفاده قرار گرفته است. صادرات گازی ایران به ترکیه، موفق‌ترین صادرات گاز ایران پس از انقلاب به شمار می‌رود که البته این مبادله نیز دچار نقصان بوده است.

رابطه تاریخی ترکیه - ایران: رابطه سیاسی و اقتصادی بین ترکیه و ایران در طی تاریخ پستی‌ها و بلندی‌های بسیاری را تجربه کرده است. همکاری‌های اقتصادی اساسی‌ای در طی زمان ما بین دو کشور شکل

توسط یک فرقه اصلاح طلب درون حزب اسلامی قبلی به نام "حزب فضیلت" و پس از کناره‌گیری "حزب رفاه" از قدرت در سال ۱۹۹۷ شکل گرفته بود. در مقایسه با "حزب رفاه" و "حزب فضیلت"، حزب عدالت و توسعه به صراحت اعلام کرد که حزبی سیاسی با دستور کار مذهبی یا دستور کار اسلامی مخفی نیست ولی حزبی با ریشه‌های اسلامی است که هم نخست وزیر آن (طیب اردوغان) و هم رئیس جمهور آن (عبدالله گل) چهره‌های کلیدی "حزب فضیلت" به شمار می‌آیند.

رابطه‌ای کاربردی را با آنکارا ادامه دهد تا از سایر قسمت‌های جهان جدا نیفتد و به این ترتیب تحریم‌های آمریکا، اروپا و سازمان ملل را کم‌رنگ‌تر سازد. به این ترتیب، علل اقتصادی برای هر دو کشور دلیل اصلی ادامه دادن روابط کاربردی در آن دوران به حساب می‌آید و البته ایجاد همکاری در زمینه ساخت خطوط لوله نفت و گاز از آذربایجان و آسیای مرکزی نیز برای ایران دارای اهمیت بود.

در اواسط دهه ۹۰، روابط ترکیه-ایران به علت پتانسیل مشارکت ایران در کنسرسیومی بین‌المللی متشکل از

شرکت‌های مختلف برای ایجاد یک خط لوله گاز از ترکمنستان به ترکیه که از ایران عبور می‌کرد، بهبود یافت. آمریکا به این طرح به صورت بسیار منفی عکس‌العمل نشان داد ولی ترکیه برای ایجاد مانعی بر سر تهدیدهای گروهک پ-ک-ک به پشتیبانی ایران نیاز داشت و به این ترتیب ایران به یکی از اولویت‌های ترکیه تبدیل شد. در طی دهه ۹۰ یک موج اسلامگرایی در ترکیه شکل گرفت که تهدیدی جدی برای دولت و نخبگان سکولار به شمار می‌رفت.

در انتخابات داخلی ۱۹۹۴ ترکیه، "حزب رفاه" در این کشور قدرت خود را با تصاحب مناصب شهرداری در چندین شهر از جمله استانبول و آنکارا تقویت کرد. در ۲۸ ژوئن ۱۹۹۶، حزب رفاه ترکیه دولتی ائتلافی را با "حزب راه راست" تشکیل داد و برای اولین بار در تاریخ ترکیه یک نخست وزیر اسلام‌گرا به نام "نجم‌الدین اربکان" انتخاب شد.

تهران این رخداد را به فال نیک گرفت زیرا اربکان خوشنام و مورد احترام مقامات ایران بود و مهم‌تر از همه انتقادی را متوجه جمهوری اسلامی ایران نکرده بود. در ادامه، دو کشور علی‌رغم قانون آمریکا مبنی بر تحریم شرکت‌هایی که سالانه بیش از ۲۰ میلیون دلار در صنایع نفت و گاز ایران سرمایه‌گذاری کنند، قراردادی مبنی بر صادرات ۱۰ میلیارد متر مکعب گاز در سال به امضا رساندند. این رویداد منجر به جلب توجه رسانه‌ها در سطح جهانی گردید. در ۱۸ ماه ژوئن ۱۹۹۷، دولت ائتلافی به رهبری "حزب رفاه" به علت فشار بالای ارتش، از قدرت کناره‌گیری کرد.

پس از آن، دولت جدید ترکیه انتقادات شدیدی را به علت حمایت از تبلیغات اسلامی در ترکیه متوجه ایران ساخت ولی در سال ۲۰۰۲، انتخابات عمومی ترکیه "حزب عدالت و توسعه" به رهبری رجب طیب اردوغان با ۳۴/۳ درصد آراء ملی را بر سر کار آورد. این انتخابات منجر به شکل‌گیری اولین دولت تک حزبی در ترکیه از سال ۱۹۸۷ و اولین پارلمان دو حزبی ترکیه در طی ۴۸ سال گردید. "حزب عدالت و توسعه"

سیاست خارجی جدید ترکیه-فرصتی برای بهبود روابط با ایران

از سال ۲۰۰۲، با قرارگرفتن قدرت در دست حزب عدالت و توسعه، سیاست خارجی جدید ترکیه آغاز شد داود اوغلو در ماه می سال ۲۰۰۹ به مقام وزارت امور خارجه رسید. وی پیش از آن، مشاور ارشد نخست وزیر بود و عقاید او را در زمینه سیاست خارجی شدیداً تحت تأثیر قرار می‌داد. این جهت‌گیری با سیاست خارجی ترکیه که از اوایل قرن ۲۰ بکار گرفته شده بود متفاوت بود (البته بجز دوره حکومت حزب رفاه). برای فهم روابط فعلی بین ترکیه و ایران شناخت قواعد و اصول حاکم بر سیاست خارجی فعلی ترکیه قابل اهمیت است و لذا ذیلاً مورد اشاره قرار می‌گیرد.

- ۱- اگر تعادل بین امنیت و دموکراسی در داخل کشور وجود نداشته باشد، امکان ظهور دوران اثرگذاری بر محیط اطراف نیز از بین می‌رود.
- ۲- نسبت به همسایگان باید سیاست "بدون مسئله" اتخاذ شود
- ۳- روابط با کشورهای همسایه و فراتر از آن باید توسعه یابد.
- ۴- ترکیه نباید از سیاست خارجی چند بعدی دست بردارد. روابط ترکیه با سایر بازیگران جهانی باید حالت مکمل داشته باشد نه رقابتی.
- ۵- حرکت به سمت دیپلماسی باید با آهنگی یکنواخت ادامه یابد. توضیح آنکه توسعه جدی و پایدار دیپلماسی ترکیه با نگاه به ارتباطات بین‌المللی و همایش‌هایی که این کشور از سال ۲۰۰۳ میزبان آنها بوده است آشکار می‌شود و نشان می‌دهد که ترکیه به اثرگذاری بیشتری بر سازمان‌های بین‌المللی دست یافته است.

سیاست خارجی جدید ترکیه مبین رویه جدید پیش گرفته شده توسط این کشور نسبت به ایران است. ترکیه دیگر همچون گذشته تصور نمی‌کند که توسط دشمنانش احاطه شده است و اصول سیاست خارجی ترکیه

مشکلات مبادله گاز ایران و ترکیه

توافق نامه ۱۹۹۶ ترکیه و ایران از همان ابتدا بحث برانگیز بود و آمریکا آشکارا مخالفت خود را با این توافق نامه نشان داده بود. مقامات آمریکایی سعی کردند دولت ترکیه را متقاعد کنند که این پروژه را ادامه ندهد. با این وجود، سیاستگذاران ترکیه مصمم بودند که منابع عرضه گاز ترکیه را متنوع سازند از مواضع خود کوتاه نیامدند.

بر طبق قانون تحریم ۱۹۹۵ ایران توسط آمریکا، شرکت‌هایی که سرمایه‌گذاری بیش از ۲۰ میلیون دلاری در عرض یک سال در بخش انرژی ایران داشته باشند، مشمول تحریم می‌شوند. با این وجود از آنجا که براساس این قرارداد، هر کشور مسئول ساخت بخش داخلی مرزی خود از پروژه بود ترکیه مشمول تحریم نشد. علاوه بر این، دپارتمان دولتی آمریکا این تحریم را متوجه ترکیه نساخت زیرا ظاهر مسئله این بود که ترکیه گاز را از ترکمنستان و از طریق ایران وارد می‌ساخت. چارچوب یک توافقنامه توسط رئیس جمهور ترکیه و رئیس جمهور ترکمنستان در ۲۹ اکتبر ۱۹۹۸ برای تکمیل خط لوله گاز طبیعی ترانس خزر که ترکمنستان را به ترکیه و سپس به اروپا می‌رساند به امضا رسید. بر طبق این تفاهم‌نامه مقرر بود که ۳۰ میلیارد متر مکعب گاز طبیعی در سال به اروپا صادر شود که ۱۶ میلیارد متر مکعب آن به ترکیه می‌رفت. این تفاهم‌نامه اجرانشد و هیچ تفاهم‌نامه دیگری مبنی بر انتقال گاز ترکمنستان به ایران و پس از آن به ترکیه نیز تاکنون محقق نشده است و در سال ۲۰۰۲، ایران صادرات مستقیم گاز به ترکیه را آغاز کرد.

هنوز بحث‌هایی مبنی بر امکان انتقال گاز از ترکمنستان به ترکیه یا واردات گاز از ترکمنستان به ایران و پس از آن به ترکیه انجام می‌شود. از آغاز صادرات گاز ایران به ترکیه، بحث‌هایی بین دو طرف درباره حجم یا قیمت گاز وجود داشته است. در سال ۲۰۰۲، ترکیه واردات گاز از ایران را به علت نامطلوب بودن مشخصات گاز متوقف کرد. با این وجود به نظر می‌رسید که علت اصلی کمبود تقاضای گاز در آن زمان این حقیقت بود که ترکیه می‌خواست قیمت را کاهش دهد یا شرایط قرارداد "برداشت کن یا بپرداز" (Take or pay) را بهبود بخشند. آنچه پس از این توقف روی داد، بر این گمان صحه می‌گذارد.

در اواخر آن سال ترکیه اعلام کرد که توانسته به قیمت کمتر و کاهش در شرایط "بردار یا بپرداز" دست یابد. توافق‌نامه جدید شامل ۹ درصد تخفیف بود که میزان تخفیف با توجه به میزان گاز خریداری شده افزایش می‌یافت. اگر ترکیه کل مقدار سالانه قرارداد را خریداری می‌کرد، کاهش قیمت به بیش از ۱۲ درصد می‌رسید.

منجر به بهبود پیوندهای دیپلماتیک بین دو کشور شده است. رویه ترکیه در زمینه برنامه هسته‌ای ایران مثبت بوده و عکس‌العمل ترکیه نسبت به طرح پیشنهادی آمریکا و اسرائیل برای تحریم و تنبیه ایران تعجب کشورهای غربی را برانگیخت. عبدالله گل اعلام کرد که ایران حق توسعه انرژی هسته‌ای را دارد. بنظر می‌رسد که ترکیه تمایل دارد که در جهت تسهیل گفتگوهای بین آمریکا و متحدان غربی اش با ایران بر سر برنامه هسته‌ای فعال باشد.

قرارداد گازی ۱۹۹۶ بین ایران و ترکیه

بازار انرژی ترکیه یکی از سریع‌ترین رشد‌ها را در دو دهه اخیر در سطح جهان داشته است. کمبود منابع گاز طبیعی، ترکیه را وادار به واردات تقریباً تمامی گاز مورد نیازش از روسیه، آذربایجان و ایران از طریق خط لوله و از الجزایر و نیجریه بصورت LNG کرده است. تقاضای گاز طبیعی در سال ۲۰۰۹ میلادی به علت رکود اقتصادی کاهش یافت و ترکیه در حال حاضر دچار مزاد عرضه شده است و احتمالاً تا پایان سال ۲۰۱۰ نیازی به بستن قرارداد جدید نخواهد داشت. در سال ۱۹۹۶، قرارداد انتقال گاز طبیعی بین ایران و ترکیه در جریان سفر رهبر حزب رفاه ترکیه آقای اربکان به تهران به امضا رسید. مذاکرات این قرارداد از سال ۱۹۹۵ و توسط دولت "راه راست" آغاز گردیده بود. تفاهم نامه بر صادرات گاز طبیعی در طی ۲۳ سال با حجم آغازین ۴ میلیارد متر مکعب در سال ۲۰۰۲ و رسیدن به ۱۰ میلیارد متر مکعب در سال ۲۰۰۷ (ظرفیت خط لوله) دلالت داشت. با این وجود، به علل مختلف، میزان مبادله گاز هیچگاه به سقف قرارداد نرسید و حداکثر به میزان ۶ میلیارد متر مکعب در سال ۲۰۰۷ رسید.

با این وجود هر دو کشور بر تمایل خود به افزایش و رساندن حجم به سطح ذکر شده در قرارداد تأکید دارند. گاز ایران برای مقاصد صنعتی و برای گرمایش خانگی در آناتولی شرقی به مصرف می‌رسد. خط لوله

ایران-ترکیه قرار بود در سال ۱۹۹۹ کامل شود اما در سال ۲۰۰۱ تکمیل شد و هر دو کشور یکدیگر را به عدم ساخت به موقع خط لوله در کشور دیگر متهم می‌کردند. طبق قرارداد، هر دو کشور مسئول بخشی از خط لوله که از کشورشان عبور می‌کرد، بودند. بدان معنا که ترکیه مسئول بخش ۱۱۰۰ کیلومتری خط لوله از مرز ایران به علاوه هزینه‌های انتقال به محل مصرف بود و سهم ایران، تولید گاز و هزینه‌های ۲۷۰ کیلومتری خط لوله درون مرزهای خود بود.

ژانویه رخ داد زمانی که دمای شهرکرد به منفی ۲۴ درجه و دمای تهران به منفی ۷ درجه سلسیوس رسیده بود. ترکیه نیز بالاچار صادرات گاز به یونان را متوقف ساخت، زیرا گازی که از آذربایجان به ترکیه برای انتقال به یونان صادر می‌شد نیز برای مصرف داخل ایران به کار گرفته شد. بوتاش همچنین برای تأمین کسری خود LNG خریداری کرد و حدود یک سوم ذخیره گاز خود را به مصرف رساند.

در سال ۲۰۰۹، هیچ اختلالی در انتقال گاز از ایران به ترکیه رخ نداد ولی بوتاش ممکن است مجبور باشد ۲ میلیارد دلار خسارت قرارداد "برداشت کن یا پرداز" را به خاطر سال ۲۰۰۹ و ۷۰۴ میلیون دلار که از سال ۲۰۰۸ از به همین بابت بدهکار بود را پردازد. وزیر انرژی و منابع طبیعی ترکیه در حال بررسی مجدد شرایط قرارداد "برداشت کن یا پرداز" در تمامی قراردادهای ترکیه است و به دنبال راهی برای افزایش فروش گاز با برنامه‌های اولیه‌ای شامل معافیت برخی بخش‌ها از پرداخت مالیات مصرف خصوصی و افزایش ندادن قیمت مصرف‌کننده نهائی تا انتهای سال و حتی در صورت افزایش قیمت واردات می‌باشد.

یادداشت تفاهم گاز طبیعی:

در ۱۷ نوامبر سال ۲۰۰۸ یک یادداشت تفاهم در زمینه تولید و صادرات گاز طبیعی میان ترکیه و ایران به امضا رسید. برنامه همکاری ترکیه-ایران که ابتدا در ماه آگوست سال ۲۰۰۷ اعلام شد، مشارکت ترکیه

سطح "بردار یا پرداز" از ۸۷ درصد به ۷۰ درصد کاهش یافت. به زبان دیگر، اگر شرکت نفت دولتی ترکیه (بوتاش) تا ۳۰ درصد از حجم سالانه ذکر شده در قرارداد را برداشت نکند، مجبور به پرداخت هزینه آن نخواهد بود. بحث بر سر قیمت در طی سال ۲۰۰۴ ادامه یافت و وزیر انرژی ترکیه، آقای گولر اعلام کرد که ترکیه به حکمیت بین‌المللی رجوع خواهد کرد. طرف ایرانی پاسخ داد که مشاجره بر سر قیمت‌گذاری گاز قابل حل نیست و پس از آن جریان گاز ایران در ماه دسامبر ۲۰۰۴ برای ۴ روز به "علل فنی" قطع شد.

این بحث در طی سال ۲۰۰۵ ادامه یافت و ترکیه در اواسط آوریل دریافت گاز از ایران را برای چندین روز معلق کرد. در سال ۲۰۰۶، ایران عرضه گاز به ترکیه را به علت سرمای شدید در تبریز در ۱۹ ژانویه متوقف ساخت. ترکیه این کمبود را با واردات گاز بیشتر از گازپروم از طریق خط لوله جریان آبی جبران کرد. در ماه سپتامبر سال ۲۰۰۶ و ماه آگوست سال ۲۰۰۷، عرضه به علت ۳ بار انفجار خط لوله در دو طرف مرزها متوقف شد. این اتفاقات احتمالاً توسط گروه جدائی طلب کرد پ-ک-ک رقم خورده بود. ترکیه این کمبود را نیز از طریق خط لوله جریان آبی جبران کرد. در اواخر ماه دسامبر سال ۲۰۰۷ و ژانویه ۲۰۰۸، ترکمنستان صادرات گاز به ایران را متوقف ساخت که اختلال دوم منجر به استفاده ایران از گاز خود برای تأمین تقاضای داخلی‌اش شد و در نتیجه انتقال گاز به ترکیه متوقف شد.

جدول (۱): پیش‌بینی تقاضای گاز ترکیه و قراردادهای واردات گاز (میلیارد متر مکعب)

۲۰۲۰	۲۰۱۹	۲۰۱۸	۲۰۱۷	۲۰۱۶	۲۰۱۵	۲۰۱۴	۲۰۱۳	۲۰۱۲	۲۰۱۱	۲۰۱۰	۲۰۰۹	
۵۶/۶۳	۵۴/۰۵	۵۱/۶۴	۴۹/۳۹	۴۷/۱۳	۴۵/۱۶	۴۳/۳۲	۴۱/۱۴	۳۹/۲۰	۳۷/۳۳	۳۵/۹۳	۳۴/۶۲	تقاضا (با وضعیت عادی کسب و کار)
۴۴/۴۵	۴۲/۴۲	۴۰/۶۵	۳۸/۹۹	۳۷/۰۳	۳۵/۲۸	۳۳/۶۰	۳۲/۳۴	۳۱/۱۶	۳۱/۱۶	۳۱/۱۶	۳۱/۱۶	تقاضا (رکود)
												تولید
۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	۸۱/۸۰	خط لوله
.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	.	نابوکو
۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	۱۱/۹۶	ال ان جی (موجود و در حال ساخت)
۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	۹۳/۷۶	ظرفیت عرضه ممکن
۴۱/۷۸	۴۱/۷۸	۴۱/۷۸	۴۱/۷۸	۴۱/۷۸	۴۱/۷۸	۴۵/۷۰	۴۵/۷۰	۵۱/۷۰	۵۱/۷۰	۵۱/۷۰	۵۱/۷۰	واردات گاز بر اساس قرارداد

در توسعه میدان پارس جنوبی و یک خط لوله پیشنهادی که هم گاز ایران را از طریق ترکیه به اروپا می‌رساند و هم بازار ترکیه را تأمین می‌کرد را شامل می‌شد و به ترانزیت گاز ترکمنستان از ایران و ترکیه به اروپا نیز اشاره داشت. شرکت نفت ترکیه به نام "TPAO" در نظر دارد سالانه تا ۱۶ میلیارد متر مکعب گاز از پارس جنوبی استخراج کند که نیمی از آن

ترکمنستان ادعا کرد که این اختلال به علت مشکلات فنی و نیاز به بازسازی اورژانسی ایجاد شده است. با این وجود، بنظر می‌رسد که علت اصلی این اختلال در عرضه، بحث بر سر قیمت بین ترکمنستان و ایران بوده است و به زعم ترکمنستان ایران حاضر نشده قیمت بازاری گاز را پرداخت کند. قطع انتقال گاز ایران به ترکیه همزمان با هوای سرد در ماه

مشکلات اجرای یادداشت تفاهم بین ترکیه و ایران

با توجه به این واقعیت که رابطه گازی بین ترکیه و ایران دچار مباحث و اختلافات متعددی بوده است، بی‌اعتمادی زیادی بین دو کشور و برخورد محتاطانه‌ای در اجرای یادداشت تفاهم وجود دارد. دو طرف بعنوان شرکای تجاری قابل اعتماد بر روی یکدیگر حساب باز نمی‌کنند. ایران چندین بار تاکنون جریان گاز به ترکیه را قطع نموده است.

همزمان ترکیه نیز یک وارد کننده قابل اعتماد نیست زیرا تعهدات برداشت خود را تاکنون محقق نکرده و بوتاش نیز به جای پذیرش اینکه به علت کمبود تقاضا، گاز ایران را دریافت نکرده مدام از کیفیت بد گاز شکایت می‌کند. به نظر نمی‌رسد که ترکیه پیش از کاهش قیمت قراردادهای فعلی توسط ایران به بستن قرارداد جدید راضی شود. شرکت ملی نفت ایران اخیراً اصلاحاتی را در قرارداد بای-سبک اعمال کرده تا سرمایه‌گذاران را جذب کند ولی نرخ ثابت بازده در کنار هزینه‌های سرمایه‌ای

بالا، چارچوب این قراردادها را دچار مشکل ساخته است. علاوه بر این، مکانیزم صدور ۵۰ درصد گاز به اروپا هنوز مشخص نیست.

اما در حالی که دومین حجم ذخایر گازی جهان را به خود اختصاص داده است، هنوز به واردات گاز از ترکمنستان مشغول است تا بتواند به تقاضای داخلی خود پاسخ دهد. صادرات گاز ایران به ترکیه در حدود ۶ میلیارد متر مکعب در سال است در حالی که واردات گاز ایران در سال ۲۰۰۷ معادل ۷/۳ میلیارد متر مکعب بوده است. این وضعیت از قیمت داخلی بسیار پائین گاز در ایران و همچنین مصرف بالا و غیرکارایی گاز نشأت گرفته است.

به این ترتیب، کشور نیازمند منطقی‌سازی مصرف داخلی گاز برای آزادسازی گاز جهت صادرات است. علاوه بر این، بیشتر فازهای پارس جنوبی برای مصرف داخلی و یا تزریق به میادین نفتی تعریف شده‌اند. فازهای ۶ تا ۸ برای تزریق و فازهای ۹ تا ۱۰ و نیز ۱۵ و ۱۶ برای تولید و عرضه در بازار گاز داخلی تعریف شده‌اند. در سال ۲۰۰۹، فازهایی که برای عرضه گاز به بازارهای بین‌المللی به صورت LNG و یا از طریق خط لوله تعریف شده بودند هنوز در اولویت قرار نداشتند. مقدار قراردادهای واردات گاز سالانه ترکیه با روسیه ۳۰ میلیارد متر مکعب است، با ایران ۱۰ میلیارد متر مکعب، الجزایر ۴ میلیارد متر مکعب، ۱/۲ میلیارد متر مکعب با نیجریه و ۶/۶ میلیارد متر مکعب در سال از آذربایجان می‌باشد.

برای مصرف داخلی و نیم دیگر به اروپا صادر شود. علاوه بر این، منابع مختلف سخنان متفاوتی را راجع به اینکه چه خط لوله‌ای قرار است گاز ایران را به اروپا منتقل کند مطرح می‌کنند.

یادداشت تفاهم آشکارا می‌گوید که بخش بزرگی از گاز ایران از طریق ترکیه به اروپا منتقل می‌شود. ولی گمانه‌زنی‌هایی مبنی بر اینکه ایران بین انتخاب صادرات گاز از طریق "تابوکو" یا از طریق خط لوله "ترانس آدریاتیک" یا خط لوله "پرشین" مخیر است نیز وجود دارند. بر طبق این توافق‌نامه، TPAO فازهای ۲۲، ۲۳ و ۲۴ پارس جنوبی را توسعه خواهد داد و در ساخت ۱۸۵۰ کیلومتری از trunk line عسلویه به بازرگان در مرز دو کشور مشارکت خواهد کرد. البته وزیر سابق انرژی ترکیه آقای گولر اعلام کرد که هیچ مذاکره‌ای بر سر قیمت انجام نشده است. همچنین مقامات وزارت انرژی ترکیه اعلام کرده‌اند که ترکیه به دنبال تأمین مالی بین‌المللی برای پارس جنوبی نخواهد بود و پروژه را تماماً با منابع داخلی خود پیش خواهد برد.

تخمین زده می‌شود که سرمایه‌گذاری مورد نیاز برای هر فاز حدود ۵ میلیارد دلار باشد که به معنی نیاز به ۱۵ میلیارد دلار سرمایه برای فازهای ۲۲ تا ۲۴ خواهد بود (بدون احتساب هزینه‌های خط لوله). مذاکراتی برای دادن حق توسعه فازهای ۲۰ و ۲۱ به ترکیه نیز انجام شده است که سرمایه‌گذاری لازم برای این بخش نیز حداقل معادل ۱۲ میلیارد دلار با احتساب ساخت خط لوله خواهد بود.

تفاهم‌نامه بالادستی بین ایران و TPAO بر اساس بیع متقابل می‌باشد که با هدف جلوگیری از کنترل منابع ایران توسط کشورهای خارجی طراحی گردیده است. در این نوع قرارداد شرکت خارجی یک میدان نفت یا گاز را توسعه می‌دهد و بازپرداخت به این شرکت از محل فروش بخش از محصول انجام می‌شود ولی کشور خارجی هیچ سهمی در پروژه پس از دریافت هزینه خود نخواهد داشت و پس از آن شرکت ملی نفت ایران مسئول عملیات و مدیریت میدان خواهد بود. گروه‌های ترک اعلام کرده‌اند که می‌خواهند با طرف ایرانی یک شرکت مشترک ایجاد کنند تا بتوانند به این طریق در هزینه و ساخت خط لوله و فرآیند انتقال تأثیرگذار باشند. TPAO قرار بود کار توسعه میدان پارس جنوبی را در ماه نوامبر سال ۲۰۰۹ آغاز کند ولی در ماه اکتبر وزیر نفت ایران آقای مسعود میرکاظمی و وزیر منابع طبیعی و انرژی ترکیه آقای تانر یلدیز تمدید ۳ ماهه یادداشت تفاهم را به امضا رساندند.

طور مثال، شرکت دولتی کود شیمیائی ترکیه، بزرگ‌ترین مجتمع تولید کود شیمیائی ایران یعنی شرکت پتروشیمی رازی را به قیمت ۶۸۱ میلیون دلار را خریداری کرده است. علاوه بر این، صحبت‌هایی بین مقامات دو کشور برای گشایش بانک ترک در ایران انجام شده است. حجم مبادلات ترکیه با ایران در سال ۲۰۰۸، به ۱۰ میلیارد دلار رسید و این در حالی بود که این رقم در سال ۲۰۰۱ حدود ۱ میلیارد دلار بود. علاوه بر این، اعلام امضای یادداشت تفاهم در زمانی رخ داد که دولت آمریکا به دنبال افزایش انرژی ایران در جامعه بین‌المللی بود. در ارزیابی رابطه گازی ایران و ترکیه، آشکار است که ترکیه همکاری با ایران را نسبت به وفاداری تاریخی خود به آمریکا ارجحیت داده است. عکس‌العمل ترکیه به اینکه ایران ممکن است اورانیوم را برای تولید سوخت هسته‌ای غنی سازد بسیار مبهم بوده است.

اردوغان (۲۵ سپتامبر ۲۰۰۹) اظهارتی از این دست که تحریم مورد نظر آمریکا برای مردم ایران خوب نخواهد بود بنا بر این به نظر می‌رسد آمریکا باید مراقب باشد و یا اینکه پروژه "نابوکو" بدون ایران از بین می‌رود و صادرات گاز برای ترکیه اهمیت بسیار بالایی دارد را بیان داشته است. البته ترکیه علیه سلاح‌های اتمی نیز موضع‌گیری کرده و به صورت غیرمستقیم با اعتراض به اینکه اسرائیل عضو آژانس بین‌المللی انرژی نیست و با اشاره به بمب‌های فسفری مورد استفاده اسرائیل در جنگ با غزه، از ایران حمایت کرده است. به طور خلاصه، در حالی که بیشتر شرکت‌های اروپائی و آمریکائی شمالی از بازار ایران و مخصوصاً بازار انرژی این کشور خارج شده‌اند، به نظر می‌رسد ترکیه پیوندهای خود را با ایران هم در بخش انرژی و هم در زمینه تجارت افزایش داده است.

برخلاف شرکت‌های آسیائی و روسی که سعی در ورود به بازار ایران را دارند، ترکیه یک عضو ناتو بوده و از نظر تاریخی پیوندهای محکمی با آمریکا و اروپا داشته است. ترکیه اعلام کرده که بجای سعی برای منزوی سازی ایران از جامعه بین‌المللی، تلاش‌ها باید برای وارد کردن ایران به جامعه بین‌المللی

ادامه یابد. به این ترتیب، آشکار است که توجیه سیاسی قرارداد و یادداشت تفاهم اخیر گازی ایران و ترکیه بسیار قابل قبول‌تر از توجیه اقتصادی آن بوده است ولی علی‌رغم نفع سیاسی ترکیه از امضای یک قرارداد گازی دیگر با ایران، باید دید که آیا فشارهای آمریکا می‌تواند مانعی بر سر راه روابط آتی دو کشور باشد یا خیر. ■

پیش‌بینی‌های فعلی نشان می‌دهند که قراردادهای بسته شده کاملاً برای پاسخ‌گوئی به تقاضای داخلی کافی است. حتی بدون رکود اقتصادی تا سال ۲۰۱۵، عرضه گاز بر تقاضای آن پیشی خواهد گرفت و با توجه به اثرات منفی رکود بر تقاضای گاز، به نظر نمی‌رسد نیاز فوری برای دستیابی به گاز بیشتر در ترکیه تا ۲۰۱۸ وجود داشته باشد. ترکیه در حال حاضر دچار مازاد عرضه است و لذا با شرط "برداشت کن یا بپرداز" مشکل دارد. با این وجود و با توجه به افزایش مورد انتظار تقاضای گاز ترکیه پس از ۲۰۱۸، ممکن است این مشکل موقتی باشد.

پس تا آن زمان قراردادهای "برداشت کن یا بپرداز" با تمامی کشورهای طرف قرارداد می‌تواند منشأ ایجاد مشکل باشد و این وضعیت ممکن است پتانسیل بستن قراردادهای جدید دچار مشکل سازد. با نگاه به همکاری دو کشور می‌توان الگوئی را استخراج نمود. در اصل هر دو کشور در صدد گسترش همکاری گازی با مقیاس بالا هستند ولی تمایلی به توافق بر سر شرایط قراردادهای تجاری ندارند. آنها کماکان به دنبال یادداشت تفاهم‌های جدید هستند ولی همزمان حکمیت را در مورد قراردادهای موجود دنبال می‌کنند.

بنابراین می‌توان گفت که برای هر دو کشور، علت اصلی رابطه گازی تجاری نیست بلکه سیاسی است. توسعه‌های اخیر در روابط گازی تأیید کننده این مدعا است. در ۲۴ اکتبر ۲۰۰۹، ایران در نظر داشت تا علیه ترکیه در اتاق بین‌المللی تجارت در خواست حکمیت کند. یعنی برای دو کشور توافق بر سر مسائل سیاسی انرژی ساده‌تر از توافق بر سر مسائل اقتصادی آن است. برنامه هسته‌ای ایران مانع دیگری بر سر راه توسعه روابط تجاری ایران و ترکیه ایجاد کرده است. با این وجود ترکیه موضع ملایمی را نسبت به ایران برگزیده است.

همکاری گازی با ایران - اولویت برای ترکیه

با وجود اینکه توسعه رابطه گازی بین ترکیه و ایران با موانع بسیاری

روبه رو است، به نظر می‌رسد ترکیه علاقمند به ادامه دادن و نهائی کردن قراردادهای گازی است. این وضعیت به میزان زیادی با سیاست خارجی ترکیه که پیش از این گفته شد قابل توضیح است البته این امر از تمایلات اقتصادی ترکیه در ایران نیز نشأت می‌گیرد. همکاری اقتصادی محدود به گاز نیست. به